

Inhoud

Woord vooraf	9
1 Inleiding	11
1.1 Aanleiding voor het onderzoek	11
1.2 De context: toneelvernieuwing in de zeventiende eeuw	12
1.3 Status quaestionis	14
1.3.1 Het komische toneel in de Nederlanden	14
1.3.2 Maatschappijkritiek en opinievorming in de zeventiende eeuw	19
1.4 Het corpus	21
1.4.1 Maatschappijkritiek: een moeilijk begrip	22
1.4.2 Het onderzoekscorpus	24
1.5 Het onderzoek	25
2 Maatschappijkritische thema's	33
2.1 Levensstijl	33
2.1.1 Mode	34
2.1.1.1 Mode en 'vreemdelingen'	36
2.1.1.2 Mode en de (nep)adel	40
2.1.1.3 De modewereld van binnenuit	43
2.1.1.4 De modewereld vanop een afstand	46
2.1.1.5 Mode als generatieconflict	50
2.2 Maatschappelijke problemen	53
2.2.1 Duitsers	54
2.2.1.1 Veranderende sociale posities	57
2.2.1.2 Duitsers en kritiek op de nieuwe rijken	58
2.2.1.3 Nederlandse nuchterheid	61
2.2.1.4 Werkende klasse	63
2.2.1.5 Genuanceerd beeld van Duitse immigranten	66
2.3 Beroepen	68
2.3.1 Kritiek op overheidsfiguren	69
2.3.1.1 Het gerecht: advocaten en procureurs	71
2.3.1.2 Notarissen	74
2.3.1.3 De ratelwacht	77

2.3.1.4	De drost	79
2.3.1.5	De schout	82
2.4	Privéleven	86
2.4.1	Vrouwen over vrouwen	88
2.4.1.1	Populaire visies op vrouwelijk gedrag	89
2.4.1.2	Het dagelijks leven van vrouwen?	93
2.4.1.3	Vrouwen in tijden van crisis	96
2.4.1.4	Vrouwen als critici van rijkdom	98
2.4.1.5	Seksualiteit	99
2.5	Universeel of lokaal?	104
2.5.1	Opnieuw relevant of plagiaat?	106
2.5.2	Actuele kritiek	108
2.5.2.1	Persoonlijke kritiek	109
2.5.3	Verschuivingen in kritiek binnen een bepaald thema: de casus 'gokken'	112
2.5.3.1	Van herbergvermaak tot gevaarlijke verslaving	113
2.5.3.2	Gokken als ontwrichting van de maatschappij	116
3	Maatschappijkritiek in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden: enkele casussen	119
3.1	Amsterdam	119
3.1.1	Willem Dirckzoon Hooft	122
3.1.1.1	Leven en werk	124
3.1.1.2	Thema's	127
3.1.1.2.1	Armoede en crisis	127
3.1.1.2.2	Vreemdelingen	130
3.1.1.2.3	Nieuwe normen in Amsterdam	131
3.1.1.2.4	Algemene moraal?	135
3.1.1.2.5	De maatschappijkritiek van Willem Dirckzoon Hooft	138
3.1.2	Thomas Asselijn	138
3.1.2.1	Leven en werk	140
3.1.2.1.1	De Jan Klasentrilogie	140
3.1.2.2	Thema's	142
3.1.2.2.1	Kritiek op de menisten	142
3.1.2.2.2	Hetze rond <i>Jan Klaasz</i>	147
3.1.2.2.3	Menistenpersonages bekritisieren de maatschappij	151
3.1.2.2.4	Veranderende maatschappij	152
3.1.2.2.5	Maatschappijkritiek in Asselijns latere toneelstukken: bevestiging van de burgerethiek?	155

3.2	Antwerpen	159
3.2.1	Willem Ogier	160
3.2.1.1	Leven en werk	161
3.2.1.1.1	De Seven Hoofsonden	162
3.2.1.2	Thema's	163
3.2.1.2.1	Klassen en standen	163
3.2.1.2.2	Wantoestanden aan de werf	165
3.2.1.2.3	De Antwerpse kranten	167
3.2.1.2.4	De tulpengekte	168
3.2.1.2.5	Prostitutie in Antwerpen	169
3.2.1.2.6	Clichématig kritiek en moralisaties	171
3.3	Toneel buiten Amsterdam in de Republiek	174
3.3.1	Maatschappijkritiek in de Noordelijke provinciesteden	176
3.3.2	Delft	178
3.3.2.1	Gerrit Corneliszoon van Santen	178
3.3.2.1.1	Maatschappijkritiek	180
3.3.3	Gorinchem	184
3.3.3.1	Joan van Paffenrode	184
3.3.3.1.1	Maatschappijkritiek	188
3.4	Toneel buiten Antwerpen in de Zuidelijke Nederlanden	190
3.4.1	Maatschappijkritiek in de Zuidelijke provinciesteden	192
3.4.2	Lier	194
3.4.2.1	Cornelis de Bie	195
3.4.2.1.1	Maatschappijkritiek	196
3.5	Evoluties en regionale verschillen	200
4	Strategie	205
4.1	Theoretische opvattingen	205
4.2	Algemene strategie	209
4.2.1	Verbale strategie	209
4.2.1.1	Monoloog en referentiële uitweiding	209
4.2.1.1.1	Cris de Paris	213
4.2.1.2	Dialog (discussie)	215
4.2.1.3	Anekdoten en verhalen	219
4.2.1.4	Roddel	220
4.2.1.5	Spreekwoorden	223
4.2.2	Non-verbale strategie	224
4.2.2.1	Gedrag: voorbeeld en tegenvoorbeeld	226
4.2.3	Humor	229
4.2.3.1	Parodie	230
4.2.3.2	Karikaturen, stereotypen en clichés	235
4.2.3.2.1	Nationale stereotypen	235

4.2.3.2.2 Beroepsstereotypen	237
4.2.4 Kritische personages	238
4.2.4.1 De <i>outsider</i>	238
4.2.4.2 De <i>insider</i>	241
4.2.4.3 Dienstpersoneel	243
4.2.4.4 Bejaarden	244
4.2.4.4.1 Realistisch beeld van ouderdom	245
4.2.4.4.2 Rijkdom	248
4.2.4.4.3 Type?	249
4.2.4.5 Discrepantie tussen woord en daad	251
4.3 Strategie voor gevoelige kritiek	252
4.3.1 Censuur	253
4.3.2 Zelfcensuur en omzichtige strategieën	256
4.3.2.1 Vage namen	257
4.3.2.2 De zondebok	260
Conclusie	263
Bibliografie	271
Bijlage	300
Index	305